

# Hailing Humility

## פרשת וארא תשע"ט

EXODUS

PARASHAS VA'EIRA

9 / 26-35

Egypt, everything that was in the field from man to beast; all the grass of the field the hail struck and every tree of the field it smashed. <sup>26</sup> Only in the land of Goshen, where the Children of Israel were, there was no hail.

<sup>27</sup> Pharaoh sent and summoned Moses and Aaron and said to them, "This time I have sinned; HASHEM is the Righteous One, and I and my people are the wicked ones. <sup>28</sup> Entreat HASHEM — there has been an overabundance of Godly thunder and hail; I shall send you out and you shall not continue to remain."

<sup>29</sup> Moses said to him, "When I leave the city I shall spread out my hands to HASHEM; the thunder will cease and the hail will no longer be, so that you shall know that the earth is HASHEM's. <sup>30</sup> And as for you and your servants, I know that you are not yet afraid of HASHEM, God. <sup>31</sup> The flax and the barley were struck, for the barley was ripe and the flax was in its stalk.

<sup>32</sup> And the wheat and the spelt were not struck, for they ripen later.

<sup>33</sup> Moses went out from Pharaoh, from the city, and he stretched out his hands to HASHEM; the thunder and hail ceased and rain did not reach the earth. <sup>34</sup> Pharaoh saw that the rain, the

31-32. The description of the crops was included in Moses' reply to Pharaoh. According to R' Saadiah Gaon, Moses was explaining that despite his prayer, which would end the hail and salvage the wheat and spelt [verse 32], what had already been destroyed would not be restored. Ramban interprets that Moses' statement was an implied warning that although God had spared the wheat and spelt so that the population would not go hungry, Pharaoh's renewed stubbornness would cause them to be destroyed in a future plague, as indeed happened during the plague of locusts.

3 שרי אהין

ר' בחיי כתב דאע"פ שהיו ראויים להנצל מן הלקות בעבור שהיו אפילות, אמנם בגין כובד מכת הברד ולחזק צינתו היה ראוי שימותו שרשי התבואה מתחת הקרקע, או שישרפו לחזק כח האש המתלקחת, אלא שהיה בדרך הנס ונעשו בהם פלאות.

4

R. Hirsch

Verses 31-32 seem to be the conclusion of Moshe's speech to Pharaoh. They contain the reason for what is said in verse 30, "You and your servants ... are still far from fearing God."

You know very well, says Moshe, that even though the flax and barley (important products of Egyptian agriculture — the one, the material for byssus [a fine, yellow flax grown in ancient times]; the other, for the renowned Egyptian beer, זיתום המצרי [Pesachim 3:1]) were destroyed, nevertheless, the most important products of Egyptian fertility — viz., wheat and spelt — were not destroyed. You imagine that our God has made a mistake, that it would have been better for Him if the hail had fallen a few weeks later. As a result, since the most important of your produce has been spared, you are still far from truly and earnestly fearing the power of God.

5

Rashi - Artscroll.

already borne fruit and was standing with its spikes, and because of the hail they broke and fell off. Similarly, the flax had already grown and had become hard enough to stand in its stalks.

— and was standing with its spikes, וְעָמְדָה בְּקִשְׁתָּהּ — and had become hard enough to stand in its stalks. — THE BARLEY WAS RIPE. — It stood in its shoots. — among the shoots of the stream.

— FOR THEY ARE LATE-RIPENING. The word אפילות means late, and therefore they were still soft and flexible — and able to withstand something hard such as the hail. — Although it says, וְאֵף עַל פִּי שְׂאֵמֶר — we might interpret that verse in its simplest sense, "And the hail struck all the herbs of the field" — that it speaks about herbs that stand firmly in their stalks — and are thus fit to be struck down by the hail. — In Midrash Rabbi Tanchuma, — ובמדרש רבי תנחומא — there are those among our Rabbis who disagree with this understanding of the word אפילות — and they interpreted the expression אפילות — wonders of wonders were done to [the wheat and the spelt] in that they were not struck by the hail.

5 גינת ארבע

מזור ותמוה.

— להקדיש שני פסוקים, לעובדות, שלכאורה איננו יודעים מה משמעות מיוחדת יש להן. וכבר תמוה על כך ראשונים, עיין ברמב"ן על אתר, ומש"ש, גם בשם הרס"ג, גם בשם עצמו.

אך תמוה במיוחד פירושו של רבי תנחומא. במה זכו הכוסמת והחטה, שפלאי פלאות ייעשו להם. היכן מצינו ניסים נעשים לצמחים.

כנראה, נעשו הניסים לבני אדם. במקרה דנן, לפרעה ולמצרים. אך מהי ההתייחסות המיוחדת לכוסמת ולחטה דווקא. מהו "כי אפילות הנה".

7

Ramban - Artscroll.

there was no need [for Moses] to inform [Pharaoh] what crop was ruined and what crop was not ruined, — כי בסור הברד יראה — for when the hail would stop he would see this for himself.

[Ramban presents his own opinion:] — In my opinion, these are the words of Moses to Pharaoh. For he said to them, "I know that before the plagues depart you fear God, — ואחרי כן תשובו באולתכם — but afterwards you repeat your folly. — However, the flax and the barley, which are not vital crops, were stricken, while the wheat and spelt, which are necessary for all your livelihood needs, were not stricken in this plague; — and they, too, are in God's hands, to obliterate from you if you sin before Him once again." — ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד — and they, too, are in God's hands, to obliterate from you if you sin before Him once again. — He thus alluded to them what he said to Pharaoh before the plague of locusts, "It will consume the remaining residue that is left to you by the hail" (below, 10:5).

36. As Rav Saadiah says. However, Ramban's explanation differs from that of Rav Saadiah in the details, as Ramban goes on to explain. — as Moses knew he would — he would be punished again with a different plague, and this time the vital crops would not be spared.

37. Moses was thus warning Pharaoh that if he

11. THE FLAX AND THE BARLEY WERE STRUCK, ETC.

Or HaChaim addresses why this verse is interposed in the middle of the discussion of Moshe's prayer to end the makkah of Hail:

Why did [the Torah] present this information now, before concluding the topic of Moshe's prayer... which started with [Moshe] promising to Pharaoh and his servants... When I leave the city I shall spread out my hands to HASHEM, etc., but did not follow through with Moshe actually praying? It should logically have finished and said that Moshe did as he promised, and that he went out from Pharaoh and prayed... and only then, after finishing the discussion of Moshe's prayer, should [the Torah] have told us about what the hail did to the various crops.

Or HaChaim offers an answer: Perhaps, [the Torah] meant to juxtapose this description of the hail striking only certain crops to what [Moshe] said, I know that before [I pray] you are afraid of HASHEM... in order to hint to the reason that caused [the Egyptians] to harden their hearts after the plague ended, despite witnessing the miraculous hail.

and [our Sages], of blessed memory, state in Midrash Tanchuma (Va'eira §16), and this is a quote: "כי אפילו" - The expression ki afilos heinah (for they ripen later) can be read homiletically as: פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו - pil'ei pila'os, meaning a wonder of wonders, occurred with regard to [these crops], that they were not struck. The quote ends here. Now, when Pharaoh would see that the makkah of Hail inexplicably did not have power over the wheat and spelt, as [our Sages] said in the above Midrash, "a wonder of wonders occurred with regard to them that they were not struck." he, in his wickedness, would not attribute this wonder to Hashem. Rather, he would attribute it to his mistaken notion that the God of the Jews does not have absolute control over all that exists, and argue that this split, between the flax and barley being struck, and the wheat and spelt not being struck, indicates the existence of a partnership of gods. Heaven forbid us from even saying so, where neither god has control over all of Creation. In this case, Pharaoh would say, Hashem has power only over the flax and the barley, whereas the wheat and spelt are under the jurisdiction of another god, which is why Hashem's hail cannot destroy them. While this is foolish reasoning, it would be a basis for [Pharaoh] to harden his heart and refuse to heed Hashem's command. Indeed, Hashem performed this wonder, sparing the wheat and the spelt, in order to harden Pharaoh's heart, as He had spoken earlier, but I shall strengthen his heart.

Or HaChaim explains why Hashem spared the wheat and the spelt, if this would be a basis for Pharaoh reneging on his promise: Indeed, Hashem performed this wonder, sparing the wheat and the spelt, in order to harden Pharaoh's heart, as He had spoken earlier, but I shall strengthen his heart.

28 / WORLDMASK - R. Tatz

We are lulled into insensitivity by the routine of nature; we take for granted that with which we are familiar. The Hebrew word for nature is teva, the root of which means "to drown"; if the world of natural cause and effect is not carefully and perceptively studied for its clues to depth, it drowns awareness of the spiritual. But the word teva is also the root of matbe'a, meaning a coin which has an embossed image stamped on its surface: the world is a stamped-out image of a higher reality. If one studies the world with the knowledge that it accurately reflects its source, one can perceive the features of that source surely and consistently. The choice is entirely the observer's - one can look at the world with the tired eyes of habit and see only the mechanical, only that which drowns the spirit; or one can look with eyes of wonder and see the image of a higher reality.

The truth is that there is no essential difference between the natural and the miraculous. Everything that occurs is a miracle. The world has no other cause but the will of Hashem. His deeds and His conduct of the world are the immediate consequence of His will. What He wills comes into being without need of any intermediary. We call God's act a "miracle" when He wills an occurrence which is novel and unfamiliar to us and which consequently makes us aware of the hand of God. We call God's acts "nature" when He wills that certain events should occur in a recognizable pattern with which we become familiar. This familiarity presents us with a challenge. We can choose to recognize that these events too have as their sole and immediate cause the unfettered will of Hashem. Or we can imagine that Hashem has delegated certain powers to "Nature," and that within the realm of Nature man too has the ability to influence events by the process of cause and effect. The whole concept of "nature" is thus nothing but a test for the human being. Nature has no objective existence; it is merely an illusion which gives man a choice to exercise his free will: to err, or to choose the truth.

NATURE AS CONCEALMENT | 241

THE INVISIBLE BLESSING

We can find this clearly expressed in the words of our Sages, who tell us: "The blessing in the grain [Rashi: which is blessed and increases of itself] occurs not in that which is weighed, measured or counted... but only in that which is hidden from the eye."

מגד יוסף

6 סיון 1978

רמז

והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה (פרק ט' פסוק ל"ב)

פירש רש"י מאוחרות, ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה וכו', יש מרבותינו שנחלקו על זאת, ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו עכ"ל. הדברים תמוהים היאך נקטו חז"ל שני פשטים הסותרים זה את זה, מצד אחד מבארים שאין דבר יותר טבעי משרידת נטיעות רכות בברד, ומאידך דורשים שהיה זה פלאי פלאים. אלא רואים אנו מכאן יסוד גדול בהנהגתו של הקב"ה. בכל דבר יש את הפלאי פלאים שהמאמין רואה ועל ידי כן מחוק את אמנותו, ויש גם את הצד הטבעי שהכופר נאחז בו כדי לחוק את כפירתו. וכן נשאר איתו ענין הבחירה.

• גם כאן ברד עם אש הוא פלאי פלאים. כן מה שלא נכו החטה והכוסמת הוא גם גדול. אלא שהקב"ה מבקש להשאיר פתח לרשעים שיוכלו לכפור גם בנס, אם זו תהיה בחירתם. לכן השאיר את החטה והכוסמת שטבעי שישרדו בברד רגיל, כדי להשאיר פתח של בחירה גם בתוך נס. (עיקרם של דברים מידידי ראי' ע"ה).

כך גם ביאר זקני המהרי"ל זצ"ל את הפסוק "מה גדלו מעשיך מאוד עמקו מחשבותיך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין". מצד אחד כל הבריאה מעידה על גדלות הבורא, ומוכיחה בעליל שיש אדון לבריאה זו. מאידך הקב"ה השאיר מקום לבחירה למי שירצה לכפור, איש בער יכול גם לא לדעת וכסיל יוכל גם שלא להבין. ונראה להוסיף שזוהו גופא היעמקו מחשבותיך, ליצור בריאה כזו שזועקת אמונה, אך יחד עם זאת משאירה מקום גם לכפירה.

Those who make the mistake of thinking that "nature" is an objective reality will have great difficulty in understanding this statement. Why should Hashem make a miracle occur in something that is hidden from the eye? If He wants to give this person more produce than normal why should He not give it to him by natural means? It is clear from this that nature is not a reality but only a veil and an illusion, whose purpose is to provide an opening for error.

Where something is hidden from the eye, therefore, there is no reason why it should increase precisely in the way we are used to in preference to any other way. In fact there is no real difference whichever way it occurs. What is real is the will of Hashem and nothing else. When something occurs by what we call natural causes, all this means is that God wills, in addition, that human beings should have an opportunity to exercise their *bebira*. It is this divine will that takes on the guise of the apparently natural. In a case where the event is hidden from human eyes and will never be known to us, there can be no test for our free will and there is therefore no need for "natural" cause and effect.

14

## HARD THINKING

We have to do some hard thinking. We must search for ways and means to strengthen *emuna* in our hearts. First we have to learn, at least, that all causes come from Hashem.

\* He is the writer who holds the pen; what looks to us like a cause is in reality an effect. If someone is successful this is not because he is clever; Hashem wanted him to succeed and therefore gave him cleverness. General X did not win the battle because of his strategic brilliance; it was first decided that he should win, and in consequence of this he was granted brilliance. When it is no longer necessary for that particular person to succeed or for that particular general to win, they will no longer do so. We shall then say that, strangely enough, their business flair or strategic brilliance seems to have deserted them.

## ORIGIN OF IDEAS

Let us think again. Does a person really create the thoughts which occur in his mind? Anyone who has ever been granted original ideas knows that they arise by the thinker's concentrating his mind to exclude all extraneous thoughts. The novel idea then arises in his mind unbidden. The thinker in fact did nothing; the thought came to him direct from Hashem. This is why we say in our prayers "You

graciously grant knowledge to man. . . ." When the time has come for the person to succeed, Hashem puts into his mind the brilliant idea which will bring him success. (We have already mentioned<sup>18</sup> the Targum which translates "He gives you the power to create wealth" by "He gives you the idea to acquire possessions."<sup>19</sup>)

→ How can we be such fools as to pride ourselves on thoughts and ideas which Hashem Himself has given us? How can we pat ourselves on the back and preen ourselves on "our" wisdom and "our" cleverness?

When we get used to thinking like this we will learn to keep clear of the fatal pathways of "natural" thinking, and then we shall begin to approach true *emuna*. □

הנה חושי האדם קולטים דברים מעולם המוחש כפי תכונת ונגיעת בעל החוש, ויתכן ששני אנשים יסתכלו על דבר אחד והאחד יראה אורות זקדושה והשני יראה עצים ואבנים. ודוגמא בולטת לזה הוא מה דאיתא במדרש (בראשית רבה פרשה נו, א) על הפסוק (וירא כב, ד) "וירא את המקום מרחוק" מה ראה, ראה ענן קשור על ההר [ובפדר"א פל"א הגירסא עמוד אש מהארץ עד לשמים], אמר דומה שאותו מקום הוא שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם, אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה, א"ל הין, אמר לשני נערי (אליעזר וישמעאל) רואים אתם מה שאני רואה, אמרו לו לא, אמר הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים, (שם פסוק ה) "שבו לכם פה עם החמור", עכ"ל המדרש. נמצא שמה שרואים תלוי בבעל חוש הראות, שכשמסתכלים בעיניים רוחניות ועדינות כשל יצחק אבינו רואים הופעות של קדושה והשראת השכינה, וכשמסתכלים בעיני בשך וחמירות רואים אותו ההר הגשמי שרואה החמור.

→ וזה היה חטא המרגלים שהסתכלו על ארץ הקדושה בעיני חומר, ואלמלא היו סכים ברוח של קדושה היו רואים [למשל] השראת השכינה בהר המוריה - מקום העקידה, ובהגיעם לקרית ארבע היו רואים קדושתם של

ישני חבור, ובכל צעד ושעל היו רואים הקדושה שיצרו האבות ע"י עבודתם. ואילו היו רואים המרגלים קדושת הארץ לא היו ממיסים לב אחיהם, אלא היו שולחים בהם את הבערה, להתלהב לבם בחבת הקודש עד שהיו כולם עונים ואומרים "עלה נעלה". אבל מכיון שמצד הכנותם היה רצונם רק לרגל ולספר לאחיהם אודות ענינים גשמיים של הארץ, על כן המה ראו באמת רק עצים ואבנים ולא ראו ראה אמיתית, ונשאר להם לאמר בפיהם רק מה שלא ראו ב"עיניהם" הרוחניים, כלומר שספרו אודות הגשמיות שראו, שראו הר גדול ולא השראת השכינה, ואמרו בפיהם ארץ אוכלת יושביה היא וגו', ובמקום ראית רשמי הקדושה של האדם הגדול בענקים [אברהם אבינו] אמרו בפיהם "גם בני הענק ראינו שם".

● ולכן נקבע הקדמת פ"א לעיין במגילת איכה המקוננת על הבכיה לדורות כי הקדמה זו היתה סיבת החורבן, שכשהיו ישראל שרויים על אדמתם תפסו אותה בעיני בשך ועינים חומריות והעלימו עינם מלהסתכל על קדושת הארץ ולכן באמת לא הרגישו הקדושה, ואילו היו מרגישים ורואים ארץ ישראל הקדושה לא היו חוטאים.

As an alternate meaning of the word אפילת, Rashi cites the explanation of Midrash Tanchuma that wonders upon wonders (פלאי פלאות) were performed so that these grains would not suffer.

The Torah says explicitly that the flax and barley were struck because the flax was in its stalk and the barley was ripe, clearly implying that other crops were not struck because they were not ripe and in their stalks but rather soft enough to absorb the blows of the hail, as in Rashi's first explanation. If so, why was it necessary to do wonders to save them? It would seem entirely natural that crops that had not yet sprouted or had not yet hardened into stalks were not broken.

\* It therefore seems that the miracle done here was simply bringing a plague that would not destroy unripe crops, although the Egyptians deserved to have all their crops destroyed. Instead, Hashem destroyed only the flax and barley, while sparing the wheat and spelt, itself a great wonder.

Equally wondrous is the fact that Hashem allows wicked generations to survive rather than destroying them, as He would certainly be justified in doing. In this vein, the Sages (Gittin 56b) interpreted the verse (Shemos 15:11), מי כמכה באלם ה', Who is like You among the mighty, Hashem, by changing the word אלם, mighty, to אלקים, mute saying that his might is his muteness. This becomes a praise of Hashem's muteness; even though people malign Him, He still allows the world to continue. This is a great miracle, to which we all owe our lives.

The Sages also related (Nedarim 39b) that when the sun and the moon balked at shedding light on a wicked world because Korach and his assembly challenged Moses, Hashem said to them, "For the sake of My honor you did not protest, but for the honor of flesh and blood you do protest!" Since then, a special decree must be issued every day to

burn the sun and moon with sixty tongues of fire so that they will shed light upon the earth.

\* Even though we do not actually see all this with our eyes, the fact that the world continues to exist in spite of its unworthiness is the greatest miracle. This is the meaning of פלאי פלאות, wonders of wonders. For Hashem to override the laws of nature is indeed a wonder, but for Him to override His strict standard of justice and sustain the world is an even greater wonder.

At first sight, it is difficult to understand why Hashem performed these miracles to allow the Egyptians to survive. From here, however, we can see a fundamental principle in Hashem's conduct of the world: He inflicts punishment only because of the benefit that will come out of it. This is why Rashi gives a reason for each of the plagues, since only by knowing the reason for their punishment would the Egyptians know why they had to repent.

Thus, the wheat and spelt were spared, even though that required a miracle, since an equal benefit could be realized from the plague without destroying them. This principle also applies to the four types of death penalty administered by the Sanhedrin, each of which was meted out to atone for specific sins and had to be just severe enough for the sins for which they were intended. If a sin was too grave to be expiated by the death penalty, the sinner was not put to death, since inflicting punishment that will not yield atonement is mere cruelty. (See Maharsha, Sanhedrin 64b.)

22

Hashem chooses not to withhold our ability to function. He tolerates the insult. Hashem could argue, "If you wish to sin, don't use my soul to do it." Instead, He does not and grants us continued life. Even though He has the power to exact revenge and claim what is rightfully His, He is patient and forbearing until man repents.

החפשה והשערה נכתה כי השערה אביב החפשה נבעל החפשה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה (ט, לא-לב).

דוקא החוקים והקשים נוכו והרפים והרכים החיוקו מעמד. דבר זה שימש סמל, כי עם ישראל הרפה והרך במשפחת העמים, יתגבר על גלי הפורעניות הנתכות על ראשו. והעמים החזקים והקשים יעלמו מן העולם, כפי שהמציאות הוכיחה במשך הדורות. מתאימה לזה אגדת מדרש תנחומא המובאת ברש"י: "כי אפילת הנה, פלאי פלאות נעשו ללחן שלא לקר". כי קיום עם ישראל, כבשה אחת בין שבעים ואב"ט מציין אחד מפלאי הפלאות הגדולים ביותר.

18

תקופת בית שני וחנוכה - הכנה לגלות ולגאולה

ובכל זאת עם ישראל קיים ועומד בצביונו, והתורה הקדושה שבכתב ושבעל פה בידו בלי שינוי, ושום אובד ושונא לא הצליח לכלותו כליון גמור בגשמיות, ושום סמית ומדיח מבחוץ ומבפנים לא עלתה בידו להעביר את כל עם ישראל על דתו. כמו שהפליא לצייר את גודל הנס היעב"ץ בהקדמתו לסיודו, וכך כתב: "מי שיעין ביחד עניינו ומעמדינו בעולם... אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפיים מהשנים, ואין אומה בעולם נודפת כמותנו... מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנערינו להשמידנו לעקרנו לרששנו... לא יכלו לנו לאבדנו ולכלותינו, כל האומות הקדומות העצומות אבר זכרם... ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום, לא נפקד ממנו בכל חוקי ארצות נלותינו אפילו אות וניקוד אחד מתורה שבכתב, וכל דברי חכמים קיימים... לא שלם בהם די חופן ולא בלם... חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, נדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה השי"ת לאבותינו כמצרים, וכמדבר, ובארץ ישראל, וכל מה שארך הנלות יותר נתאמת הנם יותר, ונודע מעשה תוקפו ונבורתו".

נמצא שתקופת הגלות שבה השי"ת מסתיר פניו מאתנו, כוללת בתוכה דבר היפוכו, מחד גיסא ירידת הדורות בתורה ובמעשים, והושך רחמי גדול, ומאידך גיסא, ניסים גדולים לקיומן, התפתחותו ופריחתו הרוחנית והגשמית של עם ישראל.

21 S. Feldbrand MIDDOS

Hashem is a forbearing King, tolerating insult in a manner beyond human comprehension. He is fully aware of everything done in this world, yet He allows us to move our limbs, although they actively rebel against Him.

Sources

- Using our limbs to go astray can be likened to a master giving a servant money for food. The servant then buys a stick and assaults his master—a terrible act!
Our sins cause anguish above. Nevertheless, Hashem overlooks our flagrant misbehavior. He let the Jews pass through the Yam Suf, even as Micha's idol went with them. The manna fell even after the Jews offered it to the golden calf. (Tanchuma)

23

- When a person comes upon a copper penny in the market, he will bend down to pick it up. But when dealing with others, he raises his head aloft and refuses to lower himself even a centimeter. (Rav Yitzchak Meir of Gur)
Sugar, which dissolves and vanishes in water, sweetens. Only thus can one sweeten another person's life, by constricting the ego and restricting its function. (Rabbi Yitzchok of Vorke)

Practical Advice

People wonder if repaying insult with kindness promotes continued abuse. Often, our unwillingness to forgive and forget is a product of our ego. In most cases, if we ignore verbal abuse and behave politely toward the offending party, the insults will stop. Nasty individuals can often be won over with understanding and compassion.

When you start to view people positively, your perception of them changes. Often their response mirrors your new, upbeat expectations. A miraculous transformation then occurs. That is why some people can honestly say, "I have never met difficult people," for this attitude can transform difficult people into noble people.

Shen Miskhel

The Plagues and Teshuvah

119

this — once Pharaoh refused to allow klal Yisrael to leave his land, God could simply have flattened Egypt in one mighty blow, annihilating them with a bolt of lightning or something similar. But this would not have achieved the main aim of the Exodus, which was not the destruction of Egypt, but a demonstration of Divine power which left no room for doubt that God controlled the world. The more miracles wrought in Egypt, the greater and clearer the realization that the holy God of Yisrael was in charge of His world. This was the point of this continuous barter with Pharaoh: each step in the destruction of their country led Pharaoh, his necromancers, and his people closer to an appreciation of God's existence and power.

This concept is further borne out by Yisro's reaction to the miracles that God had performed on behalf of klal Yisrael:

Now I know that God is greater than any other deity...

(Shemos 18:11)

Than any other deity — this teaches that he recognized every idolatry on earth, for he did not leave any idol unworshipped.

(Rashi loc. cit.)

Yisro had tried every idolatry, every doctrine, every philosophy in the world. He had been convinced, however, of the veracity of the Torah after all of the miracles, when he came to greet Moshe in the wilderness. It was the awesome nature of the destruction of Egypt and Kerias Yam Suf which had persuaded Yisro beyond a doubt that God was the only true Deity.

Another Purpose

There is another side to the function of the ten plagues. We have seen that one great plague would not have convinced the Egyptians as thoroughly of God's existence as several smaller ones. If Egypt had been wiped out at the first moment of refusal, this would never have afforded them the possibility of teshuvah. As the Egyptians were punished for their wickedness, they had the opportunity to stop and think about their errors and repent. After any of the plagues, having experienced God's miraculous intervention in their lives, they could have withdrawn their opposition to klal Yisrael and accepted upon themselves the kingship of God, and they would have been forgiven. Alas, this did not happen and will not happen to the nations of the world until the ultimate future, but God nevertheless left the possibility of

אנשי כנה"ג הרימו את האמונה למדרגה חדשה, ודווקא מתוך החורבן והגלות הראו דרך לחדש ולחזק אמונה: הרי עד חורבן הבית הראשון הי' הכלל ישראל רגיל בהנהגה

גלויה, השראת שכינה בגלוי בביהמ"ק, נסים גלויים, ונבואה. עם החורבן נסתלקה הנהגה זו, נסתיימה הנבואה — ואילו הנהגה רואים עכשיו בהקב"ה? "מי כמון באלמים!" עכו"ם מקרקרים בהיכלו והוא שותק, וכוכב כעסו! ומי יודע אם לא מתנהג הקב"ה ככה כדי לרוממנו באמונה עליונה זו! והכלל ישראל בגלות, כבש אחד בין שבעים זאבים — ומתקיים, אחרי כל השואות והגלויות, הגירושים והרדיפות, וכל הגויים שונאים אותנו, כמעט בלי יוצא מן הכלל, וכיצד מתקיים בכל זאת הכלל-ישראל? הן הן נוראותיו ית', שהוא מחריש ומתאפק, אבל בסתר הוא מטיל מוראו על הגויים לבלתי יקעקעו ביצתם, וכל זה במידה של "מי כמון באלמים"!

קבעו אנשי כנה"ג בנוסח התפילה לומר "הא' הגדול הגבור והנורא" — גם בגלות והסתר-פנים, ועל זה הגיע להם תואר "כנסת הגדולה". במבוא לחלק ג' מס' דעת חכמה ומוסר מבאר הג"ר שמחה זיסל ליוואוויץ שליט"א בנו של אדמו"ר זי"ע, כי יחידה היא האמונה מכל המידות שחז"ל מודדים אותה במידה של גדלות וקטנות ומדברים על "קטני אמונה". אאע"ה נקרא "האדם הגדול בענקים" שהוא הקים עולה של אמונה בעולם. ואנשי כנה"ג זכו לתואר כנסת הגדולה על שהרימו מדרגת האמונה, להכיר גבורותיו ונוראותיו בחורבן וגלות עוד יותר ממה שהכירו בהנהגה הגלויה.

26

מהלכים אלה מתייחסים להנהגה גלויה. אבל בהסתר-פנים, בתוך הגלות, כשהנהגה אתנו היא שונה לגמרי, ואנו עלולים להרגיש כעין סתירה בין ציורים אלה ב"הגדול הגבור והנורא" ובין מצבנו — כיצד אנחנו נכוון? על זה הראו לנו אנשי כנה"ג את הדרך, כי אדרבה, דווקא במצבנו היום נוכל להכיר ביתר שאת לומר "בא' הגדול הגבור

והנורא", ולכוון לכל הנסים הנסתרים שהקב"ה עושה עמנו שאנחנו קיימים בגלות הארוכה, ושהקב"ה מחריש ומתאפק ונותן ארץ אפיים לרשעים, והרי "ברוך ברוך ותפיצם, שלח חיציך ותהומם"! (תהלים קמד) בברוך אחד הי' הקב"ה יכול להרוס כל שונאי ישראל בבת אחת — והוא שותק להם, וכודאי הכוונה היא להרים אותנו לדרגה עלילית באמונה!

נמצינו למדים בזה, כי גם אצל הכורא ית' ישנה מידה של מאמר ודיבור, ויש מידה של אילמות ושתיקה, ונעלה מידת השתיקה עוד על מידת הדיבור.

ציור חושי ממידת השתיקה מראה לנו דוד המע"ה במזמור יט: "השמים מספרים כבוד א', ומעשה ידיו מגיד הרקיע. יום ליום יביע אומר, ולילה ללילה יחזה דעת. אין אומר ואין דברים, בלי נשמע קולם, בכל הארץ יצא קום ובקצה תבל מיליהם", הרי הבריאה שותקת, אבל השתיקה שלה מדברת בשפה ברורה מאד למבין שפת-אילמים זו. והמבין הזה הוא הוא המאמין.

"אמרנו לפני מלכות כדי שתמליכוני עליכם" — זאת היא עבודת היום של הימים הנוראים. עלינו להתאמץ להמליך את הקב"ה באמונה שלימה. הרי-הברכה הראשונה של הש"ע משום קבלת עול מלכות שמים נגעו בה, והרי ראינו שני המהלכים הגדולים המונחים בשלשה תוארים הגדול הגבור והנורא, ואיך אנו מתלמדים בהם לראות אלקותו ית' הן בנגלה הן בנסתר, ומה רבה עבודתנו בזה, ועוד זאת, כי עלינו להתלמד להבין שפת הקב"ה החרישית, לשמוע איך הוא מדבר אלינו מתוך הבריאה, ובוה נגדיל את אמונתנו ונחזק אותה חזיון רב!

29

RABBI YERUCHEM LEVOVITZ: "The essence of the punishments stated in the Torah is removal of evil (see Dvorum 17:12) by instituting a process of purification and cleansing. This is the underlying principle by which to understand the Almighty's punishments. His chastising does not stem from vengeance; it is not the attack of an enemy. Rather, it comes from love: the love

אולי מותר לומר, כי בין אם "כי אפילות הנה" כפשוטו, בין אם "כי אפילות הנה" כמדרשו של רבי תנחומא, מוטר השכל גדול יש ללמוד מכך. וכדאים המה ניסים ופלאות, כדי שילמדו מכך פרעה ועבדיו.

כבר אמרו ראשונים, כי שני הפסוקים הללו, נאמרו על ידי משה ואהרן לפרעה מלך מצרים.

יתכן כי כך אמרו:

ראה נא פרעה במה כוחך גדול? מהו הנשק שהנך מפעיל בעמדך במריד?

— קשיות עורף. קשיות לב. עומד בסירובך. אינך יכנע.

\* אמת. כח אבירים הוא זה. קשה למצוא דוגמתך. ובמסירות נפש ממש. עוד מכה ועוד מכה. מאורעות אשר מימות עולם לא היו דוגמתן. מעשים אשר הגדולים שבחרטומך לא הגיעו עדם.

ואתה בשלך. אין מזיזים אותך מעמדתך.

אמנם "חוזק" בלתי מצוי. קשיות של גבורה.

אבל, צא ולמד, פרעה הגדול.

תכונה זאת, שכוחה רב כל כך, ואתה ניחנת בה במדה מרובה וגבורתית, דווקא היא, לרועץ היא לך.

צא ולמד מן הבריאה כפי שבראה הקב"ה.

\* אף בדומם ובצומח, הוחדרו תכונות אלו של קשיות ורכות, של חזק ורפה. לכאורה, אין הרכות, אלא העדר קשיות. אין הרפה, אלא העדר חוזק.

בתכונות אדם, אין הדבר כן.

בבני אנוש, לא זו בלבד שהרכות, מדה היא לעצמה, אלא שאדרבה, הקשיות, אינה אלא העדר רכות!...

\* רכות זאת של בני אדם, כשהיא נדרשת וזקוקים לה, הרבה מן הגבורה יש בה. אף הרבה יותר מגבורת קשיות ערפך, פרעה!

גיבור הנך, להפעיל ולעמוד בקשיות ערפך. אך חלש הנך, להתגבר, להפעיל ולעמוד ברכות כניעתך.

מן הבריאה עצמה, מן הדומם והצומח, צא ולמד, אימתי הקשיות כדאית ואימתי לרועץ. ובעיקר, אימתי הרכות חיונית, לא יתכן בלעדה, יותר מן הקשיות.

( — כשעומדים מול מכות. הקשה, מתנפץ לרסיסים. )

Δ הרך, נרכן, מתכופף, נכנע, מושכב לארץ. אך בחלוף המכה, יתרומם, יזדקף וימשך ברכותו.

כשברא הקב"ה את כל בראויו בתכונותיהם, אף זאת נלקח בחשבונו של עולם.

— כוח ההשרדות.

לרכות, כוח השרדות, שאין לו לקשה...

ואתה פרעה, ממשיך משה רבינו ואומר, מדוע לא תלמד.

הנה לפנינו הפשתה והשעורה. אמנם בעודן בתנאי חיות נורמליים, זקופים המה, נאים למראה, מביעים חוסן וחוזק.

of a father for his children. All of the Almighty's punishments, both those explicitly mentioned in the Torah that judges administered to those who did wrong and punishment in the afterlife, are to be understood in this light. There is no connection between this and vengeance and grudgebearing. It is entirely a matter of judgment. A Torah judgment in a Torah court is based on love and compassion. Purification from evil is the only goal."

32

\* ואילו החטא והכוסמת, שאמנם בני אותה משפחה המה, דומים זה לזה לכאורה, אך אין להם אותו מראה, אותו יופי, אותה חסינות וחוזק כשל חבריהם, השעורה והפשתה.

הפשתה והשעורה, לא "יביאום" אל מחיצתם...

והנה, בא הברד. הכה בעוז. הפשתה והשעורה נופצו לרסיסים. מפוזרים המה בשדות כדומן...

ואילו הכוסמת והחטה, הנה עיניך הרואות, זקופים המה, מתנועעים ברוח, כאשר היו כן מעולם...

מדוע? מה גרם לשעורה ולפשתה להיות מנופצים...

— קשיותם!

מה גרם לכוסמת ולחטה לשוב למראם המקורי, כאילו לא היו קולות וברד מעולם?

↓ — רכותם!

\* — דווקא קשיותם, היא זאת אשר גרמה להם להשבר.

— דווקא רכותם, היא זאת אשר עמדה להם להשרד.

מדוע לא תלמד, פרעה?

הרכות, תכונה משותפת יש לה, לברואים כולם. כל נברא לפי מה שהוא זהו הזמן, ליישם את הלימוד הזה כלפי עצמך.

"דרש רשב"א, לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהי קשה כארז" (ילקו"ש מלכים"א, רג).

עכשיו, הגבורה היא, להתגבר על הקשיות, ולהכנס לתחום הרכות, הכניעה.

תשרד, כדי להודיע —

"כי אין כמוני בכל הארץ" (שמות ט, יד).

★ ★ ★

33

ואילו רבי תנחומא, מה הוא דרש.

הוא מלמד אותנו, כי אמנם מול הברד, לא היו עומדות להם, לחטה ולכוסמת, אף לא תכונות רכותם.

אלא ש"פלאי פלאות" נעשו להם.

ואף על פי כן, דווקא משום כך, אותו הלימוד עז יותר.

— ראה נא פרעה!...

\* עיניך הרואות, כי השרדותם של הכוסמת והחטה, השרדות של נס ופלא הינה. מן השמים עשו את הנס הזה. אחרת, אין להבין זאת. שהרי מצד הטבע, לא יתכן כי ישרדו תחת מטר, ברד, אבנים ואש וקולות אלו. אין ספק כי "פלאי פלאות" נעשו להם.

5 מ-33 ה'תשס"ג (ה'תשס"ג)

**והפשתה** והשערה נכסה כי השערה איבז  
 והשערה גבעל, והשערה והכסמת  
 לא נכו כי אפילות ככה. ידוע מפי ספרן של לדיקים  
 וזוהר דיבר בזכר בספר הקדוש נועם מגדים, כי  
 כאשר יתכבד האדם צמדת בעמו אז אפילו אם  
 ח"י חטא זה על ידו אין מדקדקין עמו כל כך,  
 כי מודדו לו כמדמו, שאינו דומה השפל והפחות  
 אשר יחטא, לגדול ורם בערך, וכן אנו מתפללים  
 זכור כי עפר אנחנו, ועד"ז אמרו חז"ל (סנהדרין  
 ז"ב ע"א) הוי קבל וקיס (פירש"י הוי עני ותחי,  
 קבל, לשון אפל, עשכ עתמך אפל ושפל), א"ר יוסף  
 אף אן נמי תינה צית אפל אין פותחין בו חלוות  
 לרלות את נעו (פירש"י, נמלא שאפלתו הילתו).  
 לא בן האיש אשר רמות רוחא נקיטא צי, ומחזיק  
 עצמו ליש, ויכי כי יחטא ואשם, מדקדקין עמו  
 בכל חומר הדין. וזה נרמז בפסוק, והשערה  
 והשערה נכסה, ואמר העטם, כי השערה איבז  
 והשערה ג'בעל, ר"ת גאו"ה, ולכן נכסה, אצל  
 (השערה והכסמת לא נכו, כי אפילות ככה, מלשון)  
 אפל ושפל, ואפלתו הילתו.

אך צא ולמד, מדוע נבחרו אלו, החטה והכוסמת, להעשות להם ניסים  
 ופלאות אלו?  
 \* משום ש"אפילות" הנה. כלומר, הפלאי פלאות נעשו להם, משום שרכות  
 הנה, אינן קשות.  
 וכל כך למה?  
 \* משום שבעצם, לא להם נעשו הניסים והפלאות. כל אלו נעשו בשבילך,  
 פרעה. כדי שתחשוב, תתבונן ותלמד, שהרכות והכניעה והחתיכופפות, הן הן  
 הנדרשות מעמך.  
 וזרנך הקשיונית, חולשה היא.  
 ואילו "חולשתך" לכאורה, הרכותית, גבורה היא שאין למעלה הימנה.  
 אדרבא, הבה נראה, הבידך הדבר, המסוגל הנך.  
 - ודאי כי מסוגל הנך, אילו אך תתגבר על יצר עמידתך על שלך, על יצר  
 קשיות ערפך, על יצר תדמית גבורתך המזוייפת, על יצר קשיות ערפך.  
 התגבר. הנה ברגע זה, התרכך, למד מן הכוסמת.  
 רק אז תשרד.  
 רק אז, פלאי פלאות יעשו אף לך, פרעה.

\*\*\*

רבו ר' פניאני (מזרח-א-א) שפתי חיים

סגרי"ן ז"ל

לעולם הוי קבל וקיס - And R' Elazar also said: - ואמר רבי אלעזר  
 - R' Zeira said: - Always be humble and thereby live.<sup>[61]</sup> - אף אנן נמי תנינא - We, too, have learned this in a  
 Mishnah, which states: ביה אפל אין פותחין לו חלוות לראות נעו - In a dark house, we do not make windows to examine its  
 TZARAAS SPOT.<sup>[60]</sup> - שפע מנה - Learn from this that humility causes long life.<sup>[61]</sup>

49. קבל means literally remain in the dark; i.e. stay out of the limelight (see Rashi). This leads to long life.

(מאידך גיסא כאשר האדם מצמצם את האנוכיות שלו, ומתבונן על דבר במבטו  
 של השני, על ידי כך יכול הוא להצדיקו ולפחות להבינו [למדרגה זו של "להבין  
 את השני" יכול וצריך כל אדם להגיע, שיכנס למבטו של השני ואז יבין אותו],  
 וקל לו יותר לצמצם ואף לבטל את כעסו, כגון: העשיר כועס על העני המטרידו  
 בבקשת עזרה, אך אילו היה מביט על הבקשה במבטו של העני החושב בלבו הרי  
 יש לעשיר כה הרבה, ומדוע לא יהנה אותי ג"כ ממה שחננו ה', בודאי היה העשיר  
 מעביר על מידותיו.)  
 (נמצא שהמעביר על מידותיו מקטין את אנוכיותו במידת רבה, וכפי שאמרו  
 חז"ל "שמים עצמו כשיריים", א"כ כלי הנפש המייצרים טומאה מוגבלים ולכן  
 הטומאה הנוצרת על ידם קטנה מאד, ואפילו בעשותו מעשה שבחיצוניותו הוא רע,  
 אבל מכיון שהרצון והמחשבה לעשות את הרע הם ממועטים, כגון: כאשר עושה  
 מעשה של כעס, אין הכעס ממלא את לבו, לכן גם מציאות הפגם בנפש מועטת.)

האנוכיות - שורש המידות הרעות

האנוכיות היא שורש המידות הרעות, כגון: בגלל שחושב על עצמו לכן מחפש  
 כבוד, ובגלל שרוצה לספק את תשוקותיו רודף אחר התאוה וחמדת הממון.  
 והמידות הרעות הן השורש לחטאים רבים וסיבתן. כגון: כל העשין והלאוין  
 במצוות שבין אדם לחבירו תלוים במידות. א"כ מי שמקטין את האנוכיות שלו ע"י  
 קנין מעלת החסד וכדו', ומשריש בלבו שיש דברים אחרים ואנשים נוספים  
 שצריכים להקדיש להם מקום בתוך הנפש, דהיינו מחשבה וזמן על חשבון  
 האנוכיות, ממילא הוא חוטא פחות בכמות, וגם כאשר חוטא - חטאו קטן יותר  
 באיכות, כי אין עושה אותו במלוא כוחות הנפש כי האנוכיות מרוסנת והרע  
 מרוכך, ועוד, בזה הוא מוכז את נפשו וגם באופן סגולי המכונה שמיצרת את  
 הטומאה בנפשו קטנה יותר, ומכל הסיבות הללו מציאות הטומאה הנוצרת מחטאין  
 היא מועטה.

42 חסד מקטין אנוכיות - שלום גדול בין ישראל להש"ת

לכן דנים את בעל החסד בשמים בצורה שונה - במבט של רחמים, כי מציאות  
 החטאים שלו קטנה בכמות ובאיכות. ולפי זה מוכנים דברי חז"ל ש"צדקה וחסד  
 שישיראל עושין בעולם הזה שלום גדול... בין ישראל לאביהו שבשמים" שהרי  
 החטאים הם המפרידים והחוצצים בינינו לבין הש"ת, ככתוב (ישעיה, נט, ב) "כי  
 אם עלוניתכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוקים", וכאשר מקטינים ע"י החסד את  
 האנוכיות, ועל ידי כך מקטינים את מידת הטומאה הנוצרת מהעבירות, ממילא  
 מתמעטת החציצה ויש "שלום גדול בין ישראל לאביהו שבשמים".

המידות קובעות את מדרגת הטומאה הנוצרת מהעבירות

הביאור הוא כאמור שאמנם האדם יוצר בעצמו ע"י מצוותיו את הקדושה  
 בנפשו שהיא הגן עדן שלו, ולהיפך ח"ו, הוא היוצר בחטאיו את הטומאה בנפשו  
 שהיא הגיהנום שלו. אך יחד עם זאת הוא גם מעצב את גודל הכלים והאמצעים  
 שיוצרים קדושה או טומאה הן בעולם הזה והן בעולם הבא, כלומר האדם הוא  
 הבונה את המכונה שמיצרת קדושה וטומאה, והוא הקובע את כושר היצור שלה  
 דהיינו את איכות וכמות הקדושה והטומאה שיקבעו בנפשו ע"י מעשיו.  
 אחד מהיסודות העיקריים הקובעים את מידת הטומאה שתתקב בנפש ע"י  
 העבירות השונות הן המידות, כאשר המידות הרעות של האדם פועלות במלוא  
 חוזקן, כי אז כל חטא ומעשה רע הנובע מאותן המידות או שיש לו קשר עמהן  
 נעשה במדרגה גבוהה של רע, וממילא נוצרת טומאה גדולה בנפש בעולם הזה  
 ובעולם הבא.

הכובש מידותיו - טומאתו מצומצמת

לעומת זאת, הגודר וכובש את מידותיו הרעות ממילא פועלת הרעה  
 מצומצמת, באותה מידה שמקטין אותן כך נחלש כושר היצור של המכונה - הכלי  
 המייצר את הטומאה בנפשו, ותוצאת חטאיו היא טומאה קטנה יותר.  
 ולפי זה מוכן איך המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו אפילו שחטא  
 הוא מציאות, כי המעביר על מידותיו אע"פ שלא ביטלן לגמרי אבל עכ"פ ריסנן  
 וצמצמן במידה זו או אחרת, ולכן אף כאשר נכשל, הכשלון הוא מצומצם והוא  
 יוצר בנפש השחתה מועטת ומציאות של טומאה מצומצמת, וממילא מעבירין לו על  
 כל פשעיו שהרי אינם פשעים אלא חטאים קטנים.

המעביר על מידותיו - הקטנת ה"אני"

נבאר קצת את הענין. גורם עיקרי בהגברת כח המכונה המייצרת את טומאת  
 העבירות שבנפש היא מידת הגאוה - האנוכיות, שאדם חושב רק על עצמו,  
 ורואה את כל הסובב אותו במבט האישי שלו, ולכן אינו יכול להבין את השני, וזה  
 שורש המחלוקות והסכסוכים שבין בני אדם כי כל צד רואה את הענין לפי  
 נגיעותיו ורצונותיו האנוכיים, ומסיבה זו כועס על השני ואינו מוותר ומעביר על  
 מידותיו. [מידה רעה זו חוצצת גם בין האדם להש"ת שהרי מחשיב את עצמו  
 ואינו מתבטל כלפי הש"ת].

**דרך ב' לקניית ענוה : דיבור בנחת**

הרמב"ן פותח את אגרתו ביסוד שקניית הענוה אמורה להתבצע באמצעות תרגילים ומעשים היצוניים של ענוה - ונתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם בכל עת", לא רק בזמנים של מנוחת הנפש אלא בכל עת, גם בזמנים של לחץ כעריב שבת וערבי פסח, גם אז יהיו כל דבריך בנחת, ובזה על ידי ההתרגלות לדבר בנחת, תציל מן הכעס שהיא מזה רעה להחטיא את האדם. גם אם יש להעיר ולהעביר בקורת מוצדקת, אל תאמר זאת בכעס וברוגזה, שכן הכעס בא מהבלטת ה"אני" ונובע מכך שמרגיש בנפשו שפגעו בו, או שלא שמעו בקולו.

**מדוע דיבור בנחת אמור לעזור למידת הענוה !**

דיבור בנחת אין פירושו דיבור בטון נמוך ותו לא. דיבור בנחת פירושו שהדיבור מתבצע בדרך ארץ, להבדיל מסגנון דיבור המבטא עזות, ביטול השני ושליטה בו.

כאשר אדם יבצע פעולות המבטאות ענוה, עשויה להתקיים בו אמרת חז"ל "אחרי הפעולות נמשכים הלבבות", והענוה תחלחל אט אט לפנימיותו. על כך כתב רבנו יונה: "העיקר השמיני: ההכנעה במעשה - שיתנהג במענה רך. כענין שנאמר 'מענה רך ישיב חמה' - בקול נמוך, כי זה מדרך השפלות, כמו שנאמר 'ושפלת מארץ תדברי, ומעפר תשח אמרתך'"<sup>240</sup>

כאשר אדם ידבר בנחת הוא ירויח רווח נוסף - "ובזה תינצל מן הכעס". דיבור בנחת יגדור ויחליש את הכעס שלא יתעורר. כמו שנאמר "מענה רך ישיב חימה", דהיינו שעל ידי שמישב לחברו בלשון רכה, משיב כעסו של חברו וניצול בעצמו ממנו, על כך אמר הגר"א: "גדול כוחו של המענה רך שמישב את הכעס גם אחר שכבר התעורר במחשבה ובדיבור ובמעשה" (גר"א משלי טו, א).

**דרך ג' לקניית ענוה - המלכת הזולת**

יהודי צריך, כל ימיו, להתכונן לבחינה הגדולה, בחינת הסיים, ולשאלות שישאלו אותו שם. בספרים הקדושים כתוב מה שואלים את האדם בשעת פטירתו. אחת השאלות מובאת בספר "ראשית חכמה".

"בשעה שאדם נפטר מן העולם, לא די שהוא נבחל ממלאך המוות... אלא שואל לו: כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים והמלכת את קונך שחרית וערבית, והמלכת את חברך בנחת רוח... ואם אין בו דברים הללו..."<sup>241</sup>

47 Consulting The Wise - R. Pliskin (pg 243)

**RABBI YECHEZKAIL LEVENSTEIN:** "The trait of arrogance prevents a person from acting with love towards others. One who is arrogant is concerned only about himself and does not take other people into consideration. A person with humility, however, will treat others with proper respect and concern."

**Comments:** The trait of arrogance causes people to ask, "Is the other person treating me properly?" And, "What can he do for me?" Humility enables you to ask, "Am I treating this person properly?" And, "What can I do for him?" Keep repeating the questions of the humble person, and you will find your relationships with others improving greatly.]

**דרך א' לקניית ענוה - התבוננות**

הגה"צ רבי ישראל סלנטר כתב כי שהעובדה שאדם צריך להיות ענו כלפי חברו, ולא להתגאות עליו היא "למעלה מן השכל בלי טעם, רק גזירת מלך, שאף הוא גדול יותר הרבה מחבירו, יקטין עצמו לשפל יותר מצד ענוה"<sup>234</sup> בפרק זה נתרגל עניין זה, עד שאדם יקנה את מבט ה"זכוכית מקטנת" על עצמו.

"יוכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך, ואם חכם או עשיר הוא עליך לכבדו. ואם רש הוא, ואתה עשיר או חכם ממנו, חשוב בלבך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך, שאם הוא חוטא הוא שוגג ואתה מזיד" (אגרת הרמב"ן).

"וישאלו אחד מן החכמים: במה היית אדון לכל בני דורך? אמר: מפני שלא נגעתי אחד מהם, שלא ראיתי לו מעלה יתרה עלי, כי אם היה יותר חכם ממני, הייתי אומר: הוא ירא אלהים יותר ממני ליתרון חכמתו על חכמתי, ואם קטן

ממני בחכמה, אומר, כי חשבונו יהיה קל מחשבוני ביום הדין, מפני שאני עובר במזיד והוא עובר בשוגג, ואם יהיה גדול ממני בימים, אומר, כי זכויותי רבות מזכותי, מפני שקדמני לעולם (בעולם), ואם יהיה קטן ממני, אומר, כי עוונותי מעטים מעוונותי, ואם יהיה כמוני בימים ובחכמה, אומר: אולי לבו לאלהים טוב מלבי, לפי שאני יודע במה שקדם לי מן העוונות ואיני יודע מה שהיה ממנו, ואם יהיה יותר עשיר ממני, אומר, כי מצאה ידו בעשרו לעבוד הבורא, ולעשות צדקות, ולהעניק לעניים יותר ממני. ואם יהיה דל יותר ממני, אומר, כי הוא דכא ושפל - רוח יותר ממני בעבור דלותו, והוא טוב ממני, ולא זזתי לכבדם כולם ולהיכנע להם. וכן אמרו רבותינו, זכרונם לברכה (אבות א ו): 'והווי דן את כל האדם לכף זכות', (אבות א טו): 'והווי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות', ואמרו (אבות ד, ד) 'מאד מאד הווי שפל רוח'" (חובות הלבבות, שער הכניעה פרק יו)<sup>235</sup>

מדוע אדם צריך להשוות עצמו לאחרים: מדוע לא מספיק שיקטין את ערך עצמו בעיניו?

התשובה היא שעולמנו הוא עולם השוואתי, ומשום כך אדם תמיד מודד את עצמו ביחס לאחרים, הן במודע והן בתת המודע. למשל, נתאר לעצמינו אדם המבחין בשני בניינים. אחד בעל חמש קומות, והשני בעל שתי קומות. אף על פי שהוא אינו מרגיש שעושה השוואה ביניהם, מכל מקום כאשר ישאלו אותו יום אחד כיצד להגיע למקום פלוני, הוא עשוי לומר כי המקום נמצא ליד הבניין הגבוה.

כך גם בעניין הרוחני. האדם נוטה להשוות את עצמו לסביבתו, ולכן חשוב לעבוד גם על החלק של השוואה שהוא עושה בין כך ובין כך. מכאן שהשלב הראשון בהקטנת עצמו, הוא על ידי הגדלת אחרים בעיניו. חשוב לציין כי כאשר אדם מגדיל את האחרים עליו, הוא עדיין לא יקרא ענו, משום שיתכן והוא סבור כי מדרגתו הרוחנית סבירה, רק שצריך לשאוף ליותר.

ענוה פירושה שהאדם מקטין עצמו ומגיע למסקנה כי הוא לא מילא את חובתו עד כה, ומתוך כך מנסה להטיב את דרכיו.

\* אדם אשר התבונן באשתו והתפעל מכן שמגדלת את הילדים תוך כדי מסירות נפש (עושה כן אף שלא מרגישה טוב, מחזיקה מעמד בכל הלחץ הגדול בסבלנות רבה). האם יקרא ענו? התשובה היא שתלוי לאן הוא יקח את התבוננות זו: אם ישאר בהתפעלות - קיים רק את מידת "עין טובה". אם החליט להכיר לה טובה - יקיים את מידת "הכרת הטוב". אם החליט להתעלות מכן ולקיים גם הוא מצוות במסירות נפש - זכה להתעלות בעבודתו. אם הקטין עצמו<sup>237</sup> באופן שאמר: עד עכשיו חשבתי שאני עובד את ה' כמו שצריך, אבל עכשיו גיליתי שטעייתי ואפשר לעבוד טוב יותר, ומתוך כך החליט לתקן דרכיו ולקיים מצוות במסירות נפש - זכה לענוה.